

De onzin van 'zin-gevende' koppeltekens

BERT CAPPELLE

'Net zoals de vier voorbije adventszondagen kunnen we ook vanavond even blijven stilstaan bij de betekenis van wachten, van ver-wachten.' Wie, zoals ik, regelmatig naar de mis is gegaan, heeft vaak moeten horen hoe woorden worden opgebroken om de veronderstelde betekenisdragende delen ervan voluit te laten door-zin-deren. Het zingevende discours van priesters, en ruimer van menig pastoraal medewerker, welzijnszorger en godsdienstleerkracht, vormt een heel apart idioom, in de betekenis van 'taaleigen'. Het meest eigen aan dat taalgebruik is ongetwijfeld het alomtegenwoordige koppelteken, een ware must. Laten we dit fenomeen ont-moeten.

wel regelmatig 'open-deur-dagen' – maar in werkelijkheid leven wij meestal met gesloten deuren.

Boeiender zijn de woordspelingen waarbij een koppelteken in een woord een of meer delen isoleert die los van dat woord een eigen betekenis hebben, type *ont-moeten* (dat in het corpus negen keer voorkomt): *Zalig zijt gij wanneer gij mij be-lijdt, zegt Jezus, wanneer gij in woord en daad van mij getuigt en daarvoor zelfs uitgelachen, gepest, vervolgd wordt of lijden moet.* Bij monde van de priester wordt Jezus hier een amateur-morfoloog: in *belijden* zit *lijden*. Dat dit taalkundig niet echt klopt, is naast de kwestie. Wie heeft er immers een boodschap aan het feit dat *belijden* en *lijden* etymologisch niet verwant zijn?

Past-oraal?

Soms lijken de opgesplitste woorden haast niet meer uit te spreken. Als onderzoeker wenste je dat er in Thomas geluidsbestanden waren meegeleverd om te horen hoe een priester bijvoorbeeld *te-vrede-nheid* over zijn lippen krijgt. Of in een aswoensdagviering wordt gewag gemaakt van een *verr-as-send diepe vrede*. In nog een andere mis staan vooraan op het altaar vijf hoofden opgesteld, die de vijf werelddelen symboliseren en ons uitnodigen een ruimere kijk op de wereld te hebben. En dan komt het: *Want naast Europa, zijn er nog vier andere continenten, zijn er nog zoveel andere manieren om de wereld te bekijken. En zo worden de vijf hoofden hier vooraan vijf kijk-op-pen met een lange 'ij'.* Later in diezelfde viering wordt vrijelijk gespeeld met deze vondst, maar het resultaat is niet helemaal bevredigend: *willen we minder keikop zijn, soepeler worden en nieuwe*

Thomas, de naam van een site onderhouden door de K.U.Leuven (<http://www.kuleuven.be/thomas/pastoraal/vieringen/>), biedt de mogelijkheid om te grasduinen in de teksten van zo'n 1300 recente liturgische vieringen, op Thomas aangeduid als *4ingen*. Dit onbedoeld taalkundig corpus heb ik doorzocht op voorbeelden van het 'zin-gevend' koppelteken. Via dit onderzoek kwam ik bijvoorbeeld te weten dat je met een verrekijker zowaar kunt 'verder-kijken', *verder-kijken dan je neus lang is*. En ook, terloops, dat God blijkbaar toch niet zo nabij is dat hij er zelf geen nodig heeft: *We willen in deze viering door Gods verrekijker kijken*. In het liturgische corpus komen koppeltekens vaak voor in woorden waarvan de semantiek eigenlijk sowieso vrij transparant is. Ze hebben dan iets overbodigs, klinken klef en zijn vermoeiend. Een voorbeeld: *Wij houden*

visies, nieuwe kijken-op, onze alledaagse wereld ontwikkelen. Het probleem is dat het naamwoord *kijk* normaal geen meervoud heeft en dat het voorzetsel *op* bovendien een voorzetselgroep vormt met de naamwoordgroep die erop volgt en dus geen achtervoegsel van *kijk* kan zijn, laat staan dat de meervoudsuitgang eraan gehecht zou kunnen worden (zoals in *kijk-op-pen*). Ook de volgende zinschendt de scheiding tussen morfologie en syntaxis: *Vergeven is de hoogste vorm van liefde, is elkaar ver-dragen, opnieuw ver-trouwen, ver en veel geven.*

Vaak gaat de celebrant in zijn woordkunstenarij inderdaad iets te ver – of eigenlijk niet ver genoeg: klankassociaties nemen de bovenhand, maar de opsplitsingen bieden weinig of geen semantische meerwaarde. Dat is bijvoorbeeld het geval als er in de vastentijd op gewezen wordt dat we *vast-geroest* zijn, wat pas goed gevonden zou zijn als daarmee bedoeld werd dat we door gebrek aan voeding in een soort trance verkeren. Idealiter krijgt het woord door de opdeling een extra, frisse interpretatie en behoudt het tegelijkertijd zijn vaste idiomatische betekenis. Aan deze laatste voorwaarde voor spitsvondigheid is niet voldaan wanneer de voorganger in een paasviering stelt dat Jezus *ont-wikkeld* was en daarmee enkel wil zeggen dat Jezus zich letterlijk niet meer in zijn wikkels bevond toen de vrouwen hem in de grot zochten. De conventionele betekenis van het opgesplitste woord is ook zoek in dit voorbeeld: *ontwaken en zo wikkel na wikkel ontwaken uit je wezen, om te worden wie je bent / ontaarden maar uiteindelijk ont-aarden, de aarde loslaten, ultieme geboorte...* Ik neem aan dat de priester hier niet predikt dat we moeten ontaarden in de gebruikelijke zin van het woord. Ook ontgoochelend flauw is de volgende ingeving: *Tot slot wil ik jullie naar huis zenden met een kruis-woord-raadsel. Want met dit éne woord kunnen we misschien wel het hele christendom samenvatten: het kruis, Jezus' woorden en het raadsel of het mysterie dat God voor ons is en blijft.*

Echt grappige woordspelingen, in de trant van *Als de echtparen echt paren, hebben de echtgenoten echt genoten*, komen in het corpus niet voor. We moeten het dus stellen met Paulus, die *gaan-de-weg* met ons op stap is, met trouwen, dat ook *ver-trouwen* inhoudt, en natuurlijk met de hoop dat het kerstfeest een waarlijk *ont-moeten* is, eerder dan een moeten opgedrongen door de dwang van het *consu-meren*. Geen wonder dat de dierbare gelovigen de aandacht verliezen.

Bij-elkaar-horen

De koppeltekens die ik tot nu toe besprak, zijn eigenlijk allemaal splitsingstekens. Maar in het liturgische discours wordt het koppelteken ook heel vaak gebruikt als echt (o jee, nu kan ik het zelf niet laten) *koppel-teken*. Het komt voor in de complexe namen voor God of Jezus die min of meer letterlijk uit de geschriften worden vertaald: *Ik-zal-er-zijn* (*Jahweh*) en *God-met-ons* (*Emmanuel*), en in vrijere aansprekingen als *Gij-die-er-bent*, *Altijd-zijnde*, *God-in-ons-midden*, *God-die-van-ons-houdt*, *Vader-God*, *Onze-Oorsprongten-diepste*, *Machteloos-Machtige*, *mens-voor-anderen*, *God-mens*, enzovoort. Misschien heeft dit gebruik ertoe geleid dat priesters andere woorden aaneenrijgen en zo als een concept voorstellen: *gerechtigheid-voor-allen*, *inzicht-tot-verandering*, *wit-water-welgenade-brood* (wat dit gewauwel ook moge betekenen). Heel frequent is het procedé waarbij werkwoordgroepen tot naamwoord worden gemaakt: *een gevoel van bij-elkaar-horen*, *gelovig-in-de-wereld-staan*, *vol-zijn-van-U*, *het er-zijn*, enz. Wat in andere genres volstrekt onmogelijk is, blijkt heel gewoon in liturgische teksten: *begrip om elkaars-vallen / blijheid om elkaars-opstaan*.

Nominalisaties verhinderen hoe dan ook al dynamisch taalgebruik, maar wat zeker niet helpt is dat *zijn*, het statische werkwoord bij uitstek, het gros uitmaakt van die constructies. In totaal telde ik in de misvieringen 72 voorkomens van zo'n *zijn*, met op kop *mens-zijn* en *samen-zijn* (elk 9 voorkomens), gevolgd door *christen-zijn* (8), *anders-zijn* (6), *Kerk-zijn* (5), *alleen-zijn* (3), enz. Het koppelteken lijkt me hier telkens een gemakkelijksheidsoplossing. Om het met een van die meerwoordenwoorden te zeggen, de priester bezondigt zich daarmee aan een *liever-lui-dan-moe-zijn*. Echt zonde.

Bert Cappelle is postdoc aan het departement Vertaalkunde van de Hogeschool Gent.

e-mail: bert.cappelle@hogent.be